

hoofdstuk, dat evenals het vijfde relatief groot is (175 bladzijden), en niet in de hoofdstukken 4 tot en met 6 ondergebracht.

Naast veel waardering voor de enorme rijkdom aan details en de boeiende beschrijvingen die het boek biedt dient één zwakke plek genoemd te worden. Met zijn onderzoek wilde de auteur nagaan in hoeverre pressiegroepen het beleid van de Nederlandse overheid op het gebied van de openbare zedelijkheid hebben beïnvloed (21). Datzelfde is te lezen in de tekst die op de achterzijde van het boek is afgedrukt. Het antwoord op deze vraag wordt op die plaats niet vermeld. Vanwaar deze terughoudendheid? Kennelijk heeft de schrijver moeite gehad zijn op zich waardevolle en aantrekkelijk gebrachte bevindingen met elkaar te verbinden. Van 'voorvallen zonder samenhang' is bepaald geen sprake meer, als dat al ooit werkelijk het geval is geweest, maar de verbindingslijnen tussen de vier 'centrale thema's': zedelijkheidslobby, overheidsbeleid, homoseksualiteit en Duitse bezetting (803) zijn niet altijd stevig en zichtbaar.

Ter toelichting van dit bezwaar nog iets over de hoofdvraag naar de invloed van de bestrijders van zedeloosheid op het overheidsbeleid. Uiteindelijk, aldus het begin van de epiloog (848), heeft de zedelijkheidslobby niet gewonnen. Resultaten waren slechts tijdelijk en deels werd later het omgekeerde gepropageerd of zelfs tot stand gebracht. De oude strijd is bovendien op nieuwe fronten (seksuele intimidatie, geweld etcetera) voortgezet; deze is, anders gezegd, 'een historische constante die steeds andere vormen aanneemt'. De oorspronkelijk gekozen titel, 'Een verloren strijd', heeft de auteur daarom maar laten vallen. Dat die strijd tijdelijk ook succes opleverde — slachtoffers maakte, vanuit het tegengestelde gezichtspunt! — krijgt zo wel erg weinig nadruk. Mogelijk is dit te verklaren uit de omstandigheid dat de schrijver geen kans heeft gezien het overheidsbeleid en -optreden in al zijn facetten in zijn onderzoek te betrekken. In de eerste alinea van de inleiding wordt de lezer daarvoor al enigszins gewaarschuwd, als althans een poging wordt gedaan de daar aldus geformuleerde beperking te doorgronden: het boek betreft 'hoofdzakelijk de wetgevende en de uitvoerende macht. Het beleid van de rechterlijke macht komt slechts aan de orde in relatie tot het optreden van het bestuurlijk en politiek gezag' (21). Wat wordt hier bedoeld met 'beleid'? Wat met 'rechterlijke macht'? Wordt daartoe ook het openbaar ministerie gerekend, dat als zodanig in het boek geen rol van betekenis lijkt te spelen? Met de vele cijfers en andere gegevens over het optreden van politie en justitie kan men dan ook verschillende kanten op. Enerzijds waren er de veroordelingen tot gevangenisstraf wegens overtreding van artikel 248 bis van het Wetboek van Strafrecht in de jaren 1911-1971, anderzijds wordt — blijkbaar meer in algemene zin — het aandeel van de rechterlijke macht niet hoog aangeslagen: een 'hinderlijk obstakel' voor degenen die een repressief zedelijk beleid voorstonden. Bij de synthese heeft de auteur zich aan de totaliteit van zijn werk vertild. Om misverstand te voorkomen: dat doet aan het gewicht ervan niets af.

S. Faber

J. L. de Jager, *Albert Heijn. De memoires van een optimist* (Baarn: De Prom, 1997, 254 blz., f24,95, ISBN 90 6801 538 9).

Ondernemers worden niet geacht hun hart te luchten, en een kruidenier lijkt helemaal zijn mond te moeten houden. Althans volgens Albert Heijn in het eerste hoofdstuk van het bovenstaande boek. Hij voegt eraan toe dat daar maar eens verandering in moet komen. In *De memoires van een optimist* heeft J. L. de Jager ter gelegenheid van de zeventigste verjaardag van Albert Heijn diens levensverhaal opgetekend. Hij had in eerste instantie het plan een wetenschappelijke biografie te schrijven, maar omdat Albert Heijn zijn correspondentie en inter-

views met kranten niet bewaard heeft, was dit niet mogelijk. De Jager heeft nu gekozen voor een presentatie van Heijns memoires in de ikvorm. Voor het schrijven van het boek heeft hij met meer mensen gesproken dan alleen Albert Heijn. Deze mensen worden voor in het boek bij name genoemd, maar doordat het boek niet voorzien is van verwijzingen, is niet na te gaan wat zij precies hebben bijgedragen. In het boek wordt uitgebreid ingegaan op de geschiedenis van het hele concern. Hierbij zal de kennis van De Jager, die eerder de geschiedenis van Albert Heijn en Koninklijke Ahold optekende (*Arm en rijk kunnen bij mij inkopen doen* (1995)), goed van pas zijn gekomen.

Het boek begint in 1887, wanneer de grootouders van Albert trouwen en het winkeltje van zijn overgrootvader in Oostzaan overnemen. De beschrijving van de daaropvolgende ontwikkelingen (onder andere de diversificatie van het assortiment en het openen van filialen) is aardig verweven met jeugdherinneringen van Albert aan zijn grootouders en bespiegelingen over het karakter van zijn grootvader. Grootvader Albert was immers anders dan anderen en nam initiatieven die anderen niet namen. Een opmerkelijk voorbeeld daarvan was het opzetten van eigen fabriekjes, waar de zogenaamde huismerken geproduceerd werden (chocolade, koekjes etcetera). Met deze huismerken kon Albert op een lagere prijs gaan zitten dan zijn concurrenten en bovendien een ander ideaal verwezenlijken: luxe artikelen aanbieden tegen een zo laag mogelijke prijs. Het willen verkopen van luxe artikelen naast het basis-assortiment loopt als een rode draad door de geschiedenis van het concern. Arm en rijk moesten in de winkel kunnen kopen.

De beschrijving van de jaren na de Tweede Wereldoorlog, toen Albert jr. na zijn Nijenrode-studie net als zijn vader Jan en oom Gerrit in het bedrijf ging werken, laat zich lezen als een spannende roman. Hoe de zelfbediening ingevoerd werd, hoe Simon de Wit en later ook de Amerikaanse ketens overgenomen werden, maar ook hoe Albert Heijn van Nederland de grootste sherry-drinkende natie maakte en zelfde grootste sherry-importeur werd — het zijn adembenemende en vlot geschreven verhalen. Soms is het jammer dat de precieze tijdsaanduiding ontbreekt. Vond de introductie van sherry eind jaren zestig of begin jaren zeventig plaats? De in de hoofdstukken beschreven periodes overlappen elkaar, zodat de lezer soms de draad kwijtraakt. Een overzicht van belangrijke data zou een geschikt hulpmiddel zijn, maar ontbreekt helaas. Ook een personenregister zou het boek toegankelijker gemaakt hebben.

Het boek geeft een redelijk overzicht van de geschiedenis van het concern, maar de persoon Albert Heijn komt minder duidelijk uit de verf. Alberts persoonlijke leven, zijn polio, zijn verschillende huwelijken en de moord op zijn broer komen slechts beknopt aan bod. Wellicht was het toch interessanter geweest als De Jager een poging had gedaan een serieuze biografie te schrijven. Dat had ook best gekund: het is maar zeer de vraag of iemands correspondentie onmisbaar is voor het schetsen van een meer gedifferentieerd beeld van zijn leven. Door de gekozen ikvorm blijft dat beeld nu eenzijdig. Het boek had wellicht een minder zelfgenoegzame indruk nagelaten als de interviews met personen die met Albert Heijn te maken hebben gehad, zichtbaar verwerkt waren.

Biene Meijerman

R. Boudens, *Two cardinals. John Henry Newman, Désiré Joseph Mercier*, L. Gevers, B. Doyle, ed. (Bibliotheca ephemeridum theologiarum Lovaniensium CXXIII; Leuven: Leuven university press, Peeters, 1995, 362 + 6 biz., Bfl800,-, ISBN 90 6186 717 7 (Leuven university press), ISBN 90 6831 771 7 (Peeters)).